

ŽENSKE ŽIVOTNE PRIČE

Vojvodanke 1917-1931: životne priče, priredila Svenka Savić i saradnice,
Futura publikacije, Novi Sad, 2001, str. 418.

Knjiga *Vojvodanke...* drugi je naslov nastao u okviru projekta "Životne priče Vojvođanki", koji su, u periodu od 1998. do 2001, realizovale studentkinje Ženskih studija iz Novog Sada (Melanija Damjan, Đerđi Erdeš, Snežana Keco, Slavica Mamuzić, Dajana Mandžo, Gabrijela Miškić, Sara Savić-Jevđenić, Zorana Šijački, Godana Štrbac, Maja Vasić), pod naučnim rukovodstvom mentorke Svenke Savić i uz njenu značajnu pedagošku saradnju. Kao i u prethodno objavljenoj knjizi ove godine kod istog izdavača, posvećenoj životnim pričama starih Romkinja (Svenka Savić & Marija Aleksandrović, Stanka Dimitrov, Jelena Jovanović: *Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini*) i u knjizi *Vojvodanke...* ostvarena je specifična razmena: mlađih žena, polaznica Ženskih studija i njihova mentorka uspostavile su komunikaciju s devetnaest starijih žena (godišta od 1917. do 1931) tako da se životno iskustvo starijih prenosi na mlađe i zakodira upisanoj formi za pokolenja objavljivanjem u knjizi.

Primenjeni istraživački metod Svenka Savić u predgovoru (str. 7-28) određuje kao polustrukturirani intervju sagovornica koje jedna drugu više ili manje poznaju, u kome "starija žena priča svoju životnu priču tako što odabira iz mnoštva memorisanih podataka i emocija iz sopstvennoog života onu nit istine za koju procenjuje da je u saglasnosti sa osobom kojoj priča, mestom i vremenom u kojem priča" (str. 9). Ovako ostvaren odnos između sagovornica izlazi iz unekoliko bezlične "objektivne" perspektive naučnog ispitivanja i pomera se u domen prijateljske komunikacije dveju žena, u kojoj starija sagovornica zadržava puno pravo da raspolaže svojom pričom, odnosno, da sama odluči hoće li ona biti objavljena ili ne. Takvi odnosi među ženama usmereni su, pre svega, na uspostavljanje one "mreže prijateljstva", koja je, kako je istaknuto u predgovoru, "osnovni produkt ovog projekta" (str.7). Iz te mreže prijateljstava izrasla je ova knjiga, koja svesno ne teži vaspostavljanju "objektivne", distancirane slike vremena već, polazeći od stava da je svaka od ovih priča jedinstvena, čuva "izvorni subjektivni pristup svake žene" (str. 10), čime se afirmiše feministička perspektiva u metodološkom pristupu u kojem se sagovornicama daje pravo da svedoče o svome vremenu i zajednici, da pokažu kako su se istorijske, socijalne, vrednosne mene tokom XX veka prelamale kroz njihovu životnu priču. A baš to pravo da budu svedokinje, ženama je kroz istoriju, sve do naših vremena, često uskraćivano.

Pored osnovnih informacija o metodu i korpusu istraživanja, predgovor sadrži detaljan opis obrade materijala, onih pet faza koje prethode štampanju rukopisa ili njegovom pohranjivanju u dokumentaciju (što je 6. faza obrade), a, takođe, i izdvaja pojedine momente koji su, po viđenju autorki, bitno uticali na ove životne priče, poput: ratova, "višestrukog prožimanja razlitosti", nasilja nad ženama, ili brojnih političkih preokreta (nacionalizacija, otkup, Informbiro...).

Devetnaest životnih priča poređane su prema starosti intervjuisanih žena, a knjiga se okončava prevodom triju biografija na nemački i engleski i fotosima i sažetim biografijama istraživačica. (I glavni deo knjige sadrži portrete nekih od intervjuisanih žena, zavisno od njihove želje -autor Branimir Lučić, i fotografije salaša - autor Stevan Lazukić).

Devetnaest ženskih životnih priča koje sadrži ova knjiga objedinjuje prostor na kome ispitanice žive ili su živele - Vojvodina - i zrelo životno doba, dok, kad je reč o pojedinačnim sudbinama, postoje i brojne razlike. Kao najizrazitija opaža se razlika u nivou obrazovanja, neposredno povezana sa socijalnim i kulturnim miljeom iz koga pojedine žene potiču i u kome žive. Jedan broj ispitanica su žene bez škole, ili s nekoliko razreda osnovne škole, odgojene u sredinama u kojima se smatra da "škola nije za žensko". Tako Živka iz Futoga objašnjava da nije otišla na kurs za negovateljicu ne samo zato što joj je muž bio ljubomoran, već i zbog majke: "I moja mama ga je jako podržavala. Zamisli da ja odem od kuće na neka tri meseca zbog kursa?! Pa to bi bilo za moju mamu šok!" (str. 202). S druge strane, u ovoj knjizi svoju životnu priču kazuju

visokoobrazovane žene: profesorke, književnice, umetnice, koje su, prevashodno vlastitim naporom, ali i uz značajnu podršku porodice, ostvarile zapažene karijere.

Razlika u obrazovnom nivou i socijalnom i kulturnom miljeu, naročito se ogleda u razlici između žena koje su živele u gradu i onih sa sela. Ova razlika najuočljivija je u odnosu na to kako se pojedina životna priča odnosi prema domenu opšte, "javne" istorije, a koliko ostaje, pre svega, lična, "privatna", istorija određene žene. Pokazuje se da što je žena obrazovanija, to je udeo njene, uslovno rečeno, privatne istorije manji. Obrazovane žene s lakoćom poimaju opštu istorijsku perspektivu, pa i svoju životnu priču, u znatnoj meri, stilizuju kao pojedinačni odraz opštih zbivanja i zakonitosti. To se, recimo, može pokazati na životnim pričama logorašica Jevrejki, koje kazuju do bola potresno vlastito životno iskustvo, ali, istovremeno, nijednog časa ne gube svest da je njihovo stradanje pojedinačni odraz jedne opšte tragedije. Tako jedna od njih, po svedočenju Svenke Savić, u jednom momentu piše: "imam utisak da nisam dovoljno dotakla srž i tragediju koju sam morala trpeti kao Jevrejka" (str. 12).

Uopšte uzet, obrazovane žene s izvesnom distancom promišljaju vlastitu životnu priču i profesionalnu sudbinu. Tako, recimo i Pavica i Bogdanka govore o kritičkoj recepciji svojih dela, pa čak i navode pojedine konkretne kritike. S ovim je povezana i viša mera samosvesti i samouverenosti, specifično osećanje samoostvarenosti kod žena s karijerom. Čak i onda kada osećaju izvesne vidove diskriminacije, one je ne opažaju kao nužan deo ženske sudbine, ono što je ženi "suđeno", već kao nešto čemu se treba odupreti.

Ovo, nažalost, ne znači da su visokoobrazovane, emancipovane žene zaštićene od pritiska sredine i vremena i uvek sposobne da im se odupru. Ukupno uzet, može se pokazati da ove žene, i u najboljem slučaju, plaćaju "dvostruku cenu" za vlastita postignuća. Tako Pavica, s dozom humora, govori o svoja "tri života": "bila sam majka troje dece, bila sam studentkinja na fakultetu i nastavnica u osnovnoj školi", objašnjavajući da je vreme za svoje stručno usavršavanje (od nastavnika s pedagoškom školom do redovnog profesora na univerzitetu) oduzimala od sna.

S druge strane, životnu priču žena koje su živele od poljoprivrede ili najamnog rada prevashodno obeležava ropski težak rad i izvesno osećanje uzaludnosti materijalne i socijalne ugroženosti, uslovljene realnim socijalnim statusom seljaka, ali i svešću da ogromni napor i rad nije doneo pravu životnu satisfakciju. Često upravo ove žene odgovaraju da nisu ništa želele, ili, poput Vesele iz Radanovaca, otkrivaju bolnu rezignaciju i odbacivanje mladalačkih želja: "Nisam ništa želila. Samo, eto, zdravlje i da smo u miru. Želila sam biti učiteljica, još kao mlada. Onda mi je bilo žao kad mi nije moglo biti. Nisam imala nikaki specijalni želja. Pomirila sam se tako kako je, tako je bilo dobro..." (str. 52).

Osećanje da se uloženi trud nije isplatio, da vlastiti rad nije doneo plodove koje je trebalo da donese, prerasta kod žena sa sela i u svest da je položaj seljaka uopšte nezasluženo marginalizovan na štetu celog društva, a posredno, iz njihovih životnih priča, vidi se da je, pri tom, marginalizacija žene uvek dvostruka: zbog opšteg zanemarivanja sela i obezvređenosti seljačkog rada i zbog pola. Ovo pokazuje da su i ove žene sposobne za uopštavanje i distancirano sagledavanje vlastitog životnog iskustva, naravno prevashodno u onim životnim domenima koji su najneposrednije uticali na njihov život i život njihove porodice i neposrednog okruženja.

Pri tom, paradoksalno je to što žene sa sela, poljoprivrednice, uglavnom prihvataju tip kulture i vrednosni sistem koji marginalizuje ženu, često tumačeći svoje životne probleme vlastitom krivicom, pre svega pogrešnim izborom pri udaji ("tako glupavo da odem mlada i da se zarobim da radim čitav vek" - Mira iz Bukovca (str. 329); "Pa mojim unukama ... preporučila bih ovo: da se ne udaju iz ljubavi, od ljubavi se, deco moja, ne živi - ljubav da, ali ipak i malo interesa" - Živka iz Futoga, str. 214).

Kao bitna razlika između životnih priča ove dve grupe žena, pokazuje se i sam način kazivanja. Ispovesti i kazivanja obrazovanih žena uglavnom imaju fakturu pisanog teksta, bez obzira na to što su usmeno kazane. Nasuprot tome, kazivanja žena sa sela sadrže niz upečatljivih usmenih minijatura. Naročito se izdvajaju Živkina, Miličina i Dankina kazivanja, u kojima je,

zahvaljujući pripovedačkom talentu ovih žena, ali i skrupuloznoj lekturi Mire Jocić, očuvana dinamika i upečatljivost usmenog pripovedanja.

Na kraju, može se postaviti i pitanje šta se dobilo objedinjavanjem ovako raznovrsnih, pa unekoliko i suprotstavljenih životnih priča. Pokušaću da dam nekoliko mogućih odgovora. Pored ostalog, pokazuje se, na ukupnom korpusu od 40 životnih priča (računajući i knjigu *Romkinje*) da status majke u zajednici, njeno obrazovanje, shvatanje vlastite pozicije i uloge žene, bitno, ako ne i presudno, utiče na položaj i status ženskog deteta. Bar ove životne priče dovoljno jasno pokazuju da emancipacija rađa emancipaciju, jednako kao što se i nasilje i sputanost prisutni u životu majke odražavaju u sudbini dece, ženske pre svega.

Nažalost, ove životne priče potvrđuju i nepisano pravilo da žene često bivaju višestruke žrtve: kao deo zajednice koja trpi nasilje, nacionalnu, rasnu i versku diskriminaciju, bedu, rat, i kao žene. Istina, priče žena koje su prošle logore - Evice, Ane, Magde, Grete, Mirjam - mogu se, možda, čitati i mimo te polne determinisanosti, kao priče o verskoj i nacionalnoj diskriminaciji, koja je, znamo to, pogodila i žene i muškarce. Međutim, čak i tu se pokazuje dvostruka marginalizovanost žene. Recimo, uredba (iz 1941. godine) o dozvoljenom broju upisa na školovanje jevrejskih đaka i studenata nesumnjivo diskriminiše celu zajednicu, ali, istovremeno, može se naslutiti iz ovih svedočenja, zbog muške privilegovanosti unutar zajednice, dodatno pogađa žene, koje prve gube mogućnost za školovanje. Mnogo drastičnije sudbinu žene u ratnim vremenima teškim za celu zajednicu ocrtavaju priče o silovanju. Olja tako svedoči i trajnim posledicama koje je ovo nasilje imalo u njenom životu. Možda više od svega, sudbinu žrtvi silovanja ocrtava Elzino kazivanje. Njen muž, povratnik iz logora, odlučio je da je potraži tek kada mu se maćeha pred ikonom zaklela da je Rusi nisu silovali. Neizgovoreno, ali ne manje teško i prisutno, ostaje pitanje, da li bi, da nije bilo tako, žrtva bila odbažena i prezrena zato što je "upropašćena", "uprljana", "obeščašćena", "nečista"...

U uobličavanju ovih priča značajnu ulogu imala je priređivačica Svenka Savić. Ona je, u okviru alternativnih studija (kakve su Ženske studije kojim rukovodi u Novom Sadu poslednjih 5 godina) afirmisala jedan način rada sa studentkinjama u kojem se one aktivno uključuju u istraživački i obrazovni rad tako da nakon studija mogu dalje afirmisati žensku perspektivu u svojoj sredini i sopstvenom radu. Knjige *Romkinje* i *Vojvođanke*, nastale u ovakvoj saradnji, ponajviše su vredne pažnje upravo zbog novih, a teških pitanja koja pokreću vezana za žene.

Ljiljana Pešikan-Ljuštanović

Novi Sad, 24. oktobar 2001.

Tekst izgovoren na promociji na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na tribini pod naslovom "Žene čuvaju istoriju" (24.10.2001).